

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT MEZINÁRODNÍCH STUDIÍ

VĚRA BÁČOVÁ

LITEVSKÁ KATOLICKÁ REZISTENCE
VŮČI SOVĚTSKÉMU REŽIMU

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

PRAHA 2010

Autor práce: **Věra Báčová**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.**

Oponent práce: **PhDr. Bohdan Zilyskij**

Datum obhajoby: **2010**

Hodnocení:

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

BÁČOVÁ, Věra: *Litevská katolická rezistence vůči sovětskému režimu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2010. 46 s. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

ANOTACE

Bakalářská práce „*Litevská katolická rezistence vůči sovětskému režimu*“ se věnuje zvláštní úloze, jakou hrála katolická církev po dobu, kdy byla Litva nedobrovolně součástí Sovětského svazu. V tomto období byla církev jedinou litevskou institucí schopnou vzdorovat tlaku sovětské vlády a uchovat si alespoň částečnou nezávislost. Katolicismus byl jako ideologie konkurující marxismu-leninismu chápán jako úhlavní nepřítel režimu, k čemuž přispívala i nepoddajnost kněží a neochota většiny z nich veřejně odsuzovat protisovětský odpor. Hlavně však katolicismus byl a je jedním ze základních rysů národní litevské národní identity, a jako takový byl překážkou sovětizace.

Cílem této práce je popsat obtíže, jakými katolická církev prošla a ukázat, že se jí to podařilo se ctí. Práce dále dokazuje těsné propojení katolicismu s národní identitou a fakt, že se v Litvě díky hluboké provázanosti prakticky nedá odlišit křesťanský odboj od odboje „světského“.

ANNOTATION

Diploma thesis “*The Lithuanian Catholic Anti-Soviet Resistance*” deals with the special position held by the Catholic Church during the time Lithuania was an involuntarily member of the Soviet Union. At this time the Church was the only Lithuanian institution capable of defying the pressure of the government and maintain at least partial independence. Catholicism was as an concurring ideology to the Marxism-Leninism understood as primary enemy of the regime. The incomppliance of the priests

and their unwillingness to publicly condemn the anti-Soviet resistance also contributed to this attitude. Most importantly Catholicism was and still is one of the most significant attributes of Lithuanian national identity. For this, it was great handicap to successful sovietisation.

The objective of this paper is to describe the difficulties Catholic Church had to endure and demonstrate that it has withstood them all honourably. The other aim of the thesis is to evidence the close connection between Catholicism and national identity as well as the fact that Christian and non-Christian resistance in Lithuania cannot be separated due the deep connectedness.

KLÍČOVÁ SLOVA

Litva, katolická církev, SSSR, okupace, rezistence, represe, lesní bratři, Hora křížů

KEYWORDS

Lithuania, Catholic Church, USSR, occupation, resistance, repressions, forest Brother, Hill of Crosses

PROHLÁŠENÍ

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 21. května 2010

Věra Báčová

OBSAH

ÚVOD	8
1. HISTORICKÝ KONTEXT	13
1.1 STRUČNĚ O KATOLICISMU V LITVĚ	13
1.2 POSTAVENÍ LITEVSKÉ CÍRKVE V DOBĚ PRVNÍ SOVĚTSKÉ OKUPACE	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA
2. DRUHÁ OKUPACE	20
2.1 PARTYZÁNI A CÍRKEV	21
2.2 SNAHA O ZMĚNU A OVLÁDNUTÍ TRADIČNÍCH STRUKTUR CÍRKVE	23
2.3 DEPORTACE	26
2.4 PERZEKUCE CÍRKVE	28
3. PO STALINOVĚ SMRTI	31
3.1 TÁNÍ?.....	31
3.2 NÁSTIN DALŠÍCH UDÁLOSTÍ	33
3.3 HRDINOVÉ VÍRY	34
3.4 KAŽDODENNÍ VZDOR	36
3.5 KRYŽIU KALNAS	37
ZÁVĚR	39
RESUMÉ	42
SEZNAM LITERATURY	44

ÚVOD

Odpor proti komunistickému režimu a Sovětskému svazu se vyskytoval v různé míře ve všech zemích bývalého východního bloku. Jedná se o oblast, která je mimořádně ateizovaná a náboženství ve společnosti obecně nehrálo ani příliš velkou roli. Proto ani disent či odpor z náboženského základu příliš nečerpal a volil si jiné myšlenkové a hodnotové základy. Z tohoto rámce však vyčnívá několik výjimek. Kromě známého sejití polského demokratického hnutí s katolickou církví je zde také případ země, která s Polskem mnohé z historie i kultury sdílí – Litvy. Postavení Litvy bylo po druhé světové válce v mnohém jedinečné. Byla jedinou sovětskou republikou, ve které převažovalo katolické vyznání. Tím se zásadně odlišovala i od dvou dalších pobaltských zemí, Lotyšska a Estonska, které jsou tradičně protestantské. Nebyla sice jedinou katolickou zemí sovětského bloku, ale na rozdíl např. od Polska čelila přísnějšímu dohledu ruské bolševické strany. Přestože bylo náboženství na Litvě kvůli přímé inkorporaci do Sovětského svazu ještě silněji potlačováno a situaci v zemi byla ještě tíživější než v Polsku, v oblasti ideových základů odporu proti režimu měla víra zásadní postavení. Národnostní a náboženská otázka zde byla spojena do té míry, že se prakticky nedají odlišit „světské“ protisovětské aktivity od církevních. Katolická víra byla silně spojena s národní identitou a prostupovala prakticky veškerými odnožemi opozice, ať už se jednalo o pobožné partyzány, autory samizdatů, či samotné kněze a věřící, kteří se nebáli svou víru veřejně manifestovat.

Ve své práci se věnuji postavení katolické církve v Litvě a jejím protirežimním aktivitám za doby okupace země Sovětským svazem. Vzhledem ke značnému rozsahu tématu a určitým nedostatkům v literatuře si nekladu nároky na podrobné či úplné zpracování problematiky, ráda bych se však pokusila alespoň v hrubých obrysech nastínit vývoj událostí v Litevské svazové republice, které se bezprostředně dotýkaly církve. Zejména pak chci dokázat, že katolicismus byl přímo jedním ze zdrojů litevského aktivismu; hrál klíčovou roli po celou dobu, kdy byla Litva součástí SSSR. Dalším důležitým faktem, který chci prokázat, je, že v Litvě nebylo náboženské cítění nikdy zlomeno, ale naopak útlakem paradoxně ještě více posíleno. Hlavní důraz kladu

na období největšího poválečného stíhání a nátlaku, vymezený lety 1944 – 1960. Rok 1944 je počátečním rokem obnovené okupace Litvy, rokem, který značí definitivní začlenění Litvy pod sovětskou nadvládu, které se zbavila až po více než čtyřiceti letech. Druhé datum je poněkud volnější, jedná se o dobu, kdy už nejhorší vlna represí polevila, ačkoli se rozhodně nedá říci, že by došlo k výraznějšímu uvolnění poměrů a především zlepšení postoje k církvi. Poměrně velký prostor bylo třeba věnovat také sovětské okupaci v letech 1940 – 1941. Toto období bylo v Litvě mimořádně kruté – během pouhého roku vydalo sovětské vedení množství opatření, pomocí nichž měla být Litva sovětizována. Značná část těchto nařízení se přímo dotýkala katolické církve, již sovětská vláda pokládala za úhlavního nepřítele, který představoval z hlediska ideologie i zahraničních vazeb největší hrozbu pro režim.

Bakalářská práce je rozdělena na několik částí. Na začátku je třeba vysvětlit, proč je katolicismus pro Litevce tak důležitý, což lze vyčíst z dějinných událostí. První kapitola je věnována historickému kontextu. Její první část se zabývá litevským katolicismem od přijetí křesťanství až do druhé světové války, přičemž nejpodstatnější část zabírá 19. století, kdy se začalo formovat litevské národní sebeuvědomění. Zbytek kapitoly je věnován období první sovětské okupace Litvy, ke které došlo v letech 1940 – 1941.

Druhá kapitola je jádrem celé práce, snaží se postihnout období druhé okupace. Po úvodu do dějinných souvislostí se zaměřím na několik fenoménů, jakými je například spolupráce s partyzány. Té věnuji relativní prostor pro to, že byla jedním ze zásadních předmětů sporů mezi katolickou církví a sovětskou vládou. Následují podkapitoly popisující následky neochoty kněžstva podvolit se stranické diktatuře. Zaprvé se jedná o proces registrace kostelů a kněží, který zásadním způsobem zasáhl do struktury a chodu katolické církve, zadruhé se jedná o poněkud obecněji pojaté téma deportací. Poslední součástí této kapitoly je jakýsi výčet dalších postihů a škod, které církev utrpěla.

Další kapitolou se moje pozornost přesouvá do post-stalinského období. Podkapitola „Tání?“ popisuje skutečnost, že se Stalinovou smrtí se církev zdaleka ještě nedočkala o mnoho větších svobod a nezávislosti. Na konec jsem si dovolila zařadit tři celky, které se časovému rámci mírně vynikají. „Hrdinové víry“ stojí v mírném

kontrastu oproti masovým projevům občanské neposlušnosti, které jsou popsány v navazující podkapitole. Úplný závěr je symbolický už svým tématem – je totiž věnován Kryžiu kalnas neboli Hoře křížů, která se již v 19. století stala symbolem protiruského odporu, a jejíž význam během sovětské éry ještě mnohonásobně vzrostl.

Tato práce je úzce zaměřena na římskokatolickou církev. Období, které popisují, je na události velmi bohaté stejně jako na různé fenomény, jakými byla kolektivizace a znárodňování, o válečných událostech nemluvě. Není možné se zde těmto věcem věnovat, budu se tedy snažit poskytnout jen velmi základní dějinný rámec a hlouběji se věnovat jen tématům, které se přímo dotkly katolické církve. Mezi ně patří například deportace, ale i partyzánské hnutí, které bylo několik let jedním z hlavních předmětů sporů mezi sovětským vedením a církevní honorací. Ačkoli katolicismus prostupoval téměř všemi protisovětskými aktivitami, nelze je všechny postihnout

Na základě studia primárních i sekundárních zdrojů analyzuji sovětskou proticírkevní politiku a snažím se interpretací vztahů vlády a církve a jejího postavení v litevské společnosti ukázat na úzkou souvislost mezi katolicismem a národní identitou.

Primární i sekundární zdroje týkající se litevské církve během sovětské okupace jsou problematické z několika důvodů. První obtíž představuje fakt, že u tak malé země, jakou je právě Litva, existuje jen poměrně malý okruh historiků, kteří by se tématem zabývali – a to i přesto, že je tomuto období litevských dějin věnována velká pozornost. Stává se tedy, že se mnohá jména autorů opakují, na druhou stranu se jedná o jména relativně proslulá, a tudíž jsou jakousi „zárukou kvality“.

Druhým problémem je fakt, že množství literatury a pramenů, které jsou k historii katolické církve ve druhé polovině 20. století dostupné, pochází z doby, kdy byly události v nich popisované ještě velmi aktuální, tedy z doby, kdy byla Litva součástí SSSR. Autorům tak může být vyčítán malý odstup, přílišná osobní angažovanost a nedostatečné zasazení do širšího rámce dějin.

Ve své práci používám jak dobové prameny, tak sekundární literaturu. Bohatým zdrojem autentických materiálů jsou internetové stránky anglicky psaného čtvrtletníku

Lituanus, který vychází již od roku 1954 a jeho články o litevské i baltské historii, umění a kultuře jsou pečlivě archivovány.

Množství přetištěných dobových dokumentů obsahuje také kniha *Land of Crosses: The Struggle for Religious Freedom in Lithuania, 1939-1978* od Michaela Bourdeaux, která jinak obsahuje autorův vlastní výklad. I přes své relativní stáří – pochází z roku 1979 - a fakt, že čerpá v podstatě jen z informací, které se dostaly na Západ právě díky úsilí litevského podzemního hnutí, je tato publikace citována ve většině anglicky psané literatury k tomuto tématu. Slabinou je poměrně silné emotivní ladění knihy, která sice má formu vědecké práce, stěží si však drží od popisovaných událostí odstup a sklouzává k přílišné sentimentalitě. Ačkoli je to vzhledem k událostem a mnohdy i v podstatě hrdinským skutkům, které Bourdeaux líčí, vcelku pochopitelné, výsledný dojem je mírně narušen.

Další základní publikací, která je citována prakticky v každé pozdější práci věnující se této tématice je *The Catholic Church, Dissent and Nationality in Soviet Lithuania* litevského emigranta V. Stanley Vardyse. Ačkoli pochází ze stejné doby jako předchozí jmenovaná, je tato kniha střídavěji pojata. Jejím velkým přínosem je ucelený pohled na vývoj katolicismu a jeho vlivu a sepjetí s národním hnutím.

Předchozí dvě jmenované knihy jsou sice bezesporu ve zpracování tohoto tématu zásadní, nejsou už však nejaktuálnější.

Kromě díla polské autorky Ireny Miklaszewicz *Polityka sowiecka wobec Kościoła katolickiego na Litwie 1944 –1967* jsem se bohužel dosud nesešla s monografií, která by se pokusila o ucelený výklad dané problematiky, už vůbec ne v celém období od počátku okupace (ať už první či druhé) po opětovné nabytí litevské nezávislosti. I v dílech existujících často převažuje prostý popis fakt a čísel, autoři raději nechávají mluvit dobové dokumenty, než aby zde byl skutečný pokus vyložit celý fenomén.

Napsání této práce i bez znalosti litevštiny značnou měrou usnadnila edice vilniuského nakladatelství Margi raštai, ve které vycházejí obsáhlé publikace věnující se první i druhé sovětské okupaci. Studie renomovaných litevských historiků jsou zde otištěny jak v litevské, tak v anglické verzi, přiloženo je navíc množství přetištěných

archivních dokumentů. V této sérii vychází i kniha přímo věnovaná církvi, bohužel je však zatím nedostupná.

1. HISTORICKÝ KONTEXT

1.1 STRUČNĚ O KATOLICISMU V LITVĚ (OD PŘIJETÍ KŘESŤANSTVÍ DO POČÁTKU DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY)

K pochopení toho, proč hrála katolická církev v Litvě tak významnou úlohu v době jejího začlenění do SSSR, je potřeba podívat se k samotným kořenům katolicismu v Litvě a úloze, kterou církev sehrála v její historii.

Zdá se být trochu paradoxní, že Litva byla jednou z posledních evropských zemí, která přijala křesťanství. Stalo se tak až na přelomu 14. a 15. století, přesněji v letech 1387-1413, kdy velkokníže Jogaila (nebo také Jagiełło) nechal pokřtít všechno litevské obyvatelstvo.¹ Pro pozdější dobu byl klíčový fakt, že si Jogaila z dynastických a mocenských důvodů zvolil katolicismus a nikoli pravoslaví. I skutečnost, že k christianizaci došlo tak pozdě, mnohé ovlivnila. Izolaci, ve které se Litva nacházela až do přijetí křesťanství, vystřídaloby těsné spojení s Polskem, jehož se stal Jogaila králem. Až do poloviny 19. století bylo kněžství téměř výhradně polskou záležitostí. Přijetí křesťanství z Polska také hrálo roli v nenásilné polonizaci Litvy.²

Po pádu polsko-litevské unie a dělení Polska čelil ruský zábor Litvy rusifikaci, jejíž součástí byly represálie vůči katolické církvi a snaha prosadit pravoslaví.³ Příslušnost k západnímu ritu a poslušnost Římu se totiž po dělení Polska stala v očích carské vlády důvodem k podezřívání z neloajálnosti, katolicismus byl brán jako zdroj polského nacionalismu, který vyústil v povstání v letech 1831 a 1863. Největší vlna protipolských a protikatolických opatření přišla po jeho potlačení.

Ve snaze zbavit Litevce polského vlivu tak přišla vlna rusifikace, která postihla také katolickou církev. Vztahy s Římem byly přísně kontrolovány, biskupové umlčováni, přístup do teologických seminářů byl omezen, kláštery zrušeny a i do vnitřního života církve bylo zasahováno. Vše vyvrcholilo zákazem litevských knih

---

¹ VARDYS, V. Stanley.: Christianity in Lithuania, In: *Lituanus*, roč. 34, č. 3 (podzim 1988). Dostupné na: http://www.lituanus.org/1988/88_3_02.htm.

² ŠVEC, Luboš: Tertius gaudens? Litevci mezi germanizací, polonizací a rusifikací. In ŘEZŇÍK, Miloš, SLEZÁKOVÁ, Ivana (eds.): *Nations – Identities Historical Consciousness*. Praha : Seminář obecných dějin při Ústavu světových dějin FF UK, 1997, s. 257.

³ ŠVEC, Luboš: Tertius gaudens..., s. 261.

psaných latinkou a dokonce i zavíráním některých kostelů. Litevská katolická církev se nakonec musela uchýlit do ilegality.⁴ Tento stav trval až do revoluce roku 1905, kdy byla obnovena občanská práva pro katolické občany.⁵

Největší dopad však mělo výše zmíněné opatření, které v roce 1864/5 prosadil vilniuským gubernátor Michail Muravjov spolu s A. P. Kornilovem a A. Kaufmanem: zákaz tisku litevských knih psaných latinkou. Tomuto čelili Litevci pašováním takto psaných knih z Východního Pruska, na čemž měla významný podíl právě katolická církev (konkrétně biskup Valančius).⁶ Na statcích vznikaly tajné školy, kde se děti v rodinném kruhu učily modlitby a katechismus ve svém rodném jazyce. I když byly tyto aktivity obvykle trestány vypovězením na Sibiř, jejich dopad byl ohromný – mimo jiné se projevil ve zvýšení gramotnosti, která byla v Litvě vyšší než v Moskvě.⁷ Díky gramotnosti mohly mít obrozenecké časopisy jako *Aušra* a *Varpas* širší okruh čtenářů. Pokusy o rusifikaci se tak zcela minuly účinkem – Litevci se nejen nepřimknuli k Rusku, ale navíc se národnostně vymezili vůči Polákům. Úsilí Valančiuse a dalších tak pomohlo jak katolicismu, tak litevskému národnímu cítění. Vzniká tak těsné spojení víry s národností, které se naplno projevilo po první světové válce.⁸

V této době bylo v kaunaské a vilniuské gubernii popraveno 83 lidí, z šesti litevských a běloruských gubernií bylo deportováno 159 a popraveno 7 kněží, přičemž nejvíce byli kněží pronásledováni v oblasti Zemgalska (Žmudí).⁹

I v jiných oblastech byl náboženský život na Litvě velmi omezen: Muravjovovým nařízením bylo zakázáno vztyčování křížů mimo hřbitovy, jeho nástupce Kaufman postavil mimo zákon církevní procesí mimo kostely ve městech a hřbitovy ve vesnicích, neboť během nich podle něj kněží učili věřící „revolucionářské“ popěvky.¹⁰ Později se carská vláda rozhodla omezit počet činných kostelů a klášterů, až

---

⁴ HARTMAN, Gary.: *The Origins and the Growth of Baltic Nationalism as a Force for Independence*, In: *Lituanus*, roč. 38, č. 3 (podzim 1992). Dostupné na: http://www.lituanus.org/1992_3/92_3_04.htm.

⁵ VARDYS, V. S.: *Christianity in Lithuania*.

⁶ ŠVEC, L.: *Tertius gaudens...*, s. 263.

⁷ VARDYS, V. Stanley.: *The Catholic Church, Dissent and Nationality in Soviet Lithuania*. New York: Columbia University Press, 1978, s. 17.

⁸ VARDYS, V. S.: *The Catholic Church...*, s. 17.

⁹ Tamtéž, s. 8.

¹⁰ VARDYS, V. S.: *The Catholic Church...*, s. 13.

je nakonec úplně zrušila. Tomu se místní obyvatelé snažili zabránit, což vedlo někdy i ke krvavým střetům, jako například v roce 1893 v Kražiai.¹¹

V předvečer získání litevské nezávislosti roku 1918 se už většina kléru identifikovala s národním hnutím a otevřeně podporovala vznik nezávislé a od Polska oddělené Litvy.¹² Zatímco se od roku 1918 těšila církev v nezávislé Litvě krátkému období svobody, v roce 1940 měly události na půl století nabrat zcela jiný směr

1.2 POSTAVENÍ LITEVSKÉ CÍRKVE V DOBĚ PRVNÍ SOVĚTSKÉ OKUPACE

Náboženství jako takové – již Karlem Marxem označované za opium lidstva – bylo úhlavním nepřítelem ideologie marxismu-leninismu a režimu na něm postaveném. Podle „vědeckých“ teorií mělo pod vlivem Leninových „osvícených“ myšlenek náboženství postupem času samo zaniknout. Když se tato předpověď nenaplnovala, bylo jí z hlediska bolševiků „pomoci“, a to množstvím zákazů a represivních opatření. To se v SSSR dotklo ještě před válkou ruské pravoslavné církve, která se dostala do vleku bolševické moci.

V době druhé světové války již byla otázka pravoslavné církve vyřešena a dalších ateizačních kampaní již nebylo v Rusku potřeba. „Náboženskou propagandu“ zakazovaly již v roce 1929 vydané dodatky k ústavě SSSR, ač svoboda vyznání zůstala formálně zachována.¹³ Roku 1943 byla pravoslavné církvi navracena zákonná práva a během válečných let téměř ustala protináboženská propaganda, neboť bylo třeba soustředit se na nebezpečí z vnější a tradiční patriotismus přišel komunistům vhod.¹⁴

---

¹¹ STRAŽAS, Abelis S.: Lithuania 1863-1893: Tsarist Russification and the Beginnings of the Modern Lithuanian National Movement. In: *Lituanus*, roč. 42, č. 3. (podzim 1996), dostupné na: http://www.lituanus.org/1996/96_3_03.htm.

¹² VARDYS, V. S: *The Catholic Church...*, s. 13.

¹³ STREIKUS, Arunas: Destruction of the Religious Life in 1940–1941, In: JAKUBČIONYS, Algirdas; KNEZYS, Stasys; STREIKUS, Arunas: *Okupacija ir aneksija : pirmoji sovietine okupacija (1940–1941) = Occupation and Annexation : The First Soviet Occupation (1940–1941)*, Vilnius : Margi raštai, 2006, s. 555

¹⁴ LAUKAITYTE, Regina: The Orthodox Church in Lithuania. In: *Lithuanian Historical Studies* č. 7, 2002, s. 69.

Toto uvolnění se však netýkalo jiných církví a už vůbec ne Litvy. Zatímco Ústřední výbor KSSS nepřijal v tomto období žádné opatření k protináboženskému boji, byla litevským komunistům ponechána značná volnost k zásahům proti katolické církvi.

Neochvějná pozice katolické církve na Litvě (v roce 1940 se k ní hlásilo přes 85 % litevského obyvatelstva)¹⁵ měla se sovětskou okupací projít těžkou zkouškou. Katolicismus byl jedním z cílů sovětských útoků kvůli své souvislosti s nacionalismem – byl projevem národní svébytnosti, kterou se Sověti snažili všemi prostředky potlačit. O důležitosti, kterou sovětské vedení přikládalo náboženské otázce, svědčí i rychlost, s jakou byl v Litvě vydán dekret o oddělení církve od státu – stalo se tak 25. června 1940, čili deset dní po počátku invaze. Sekularizace státu však v sovětských poměrech neznamenala jen vzájemnou nezávislost církve a státu. Církev byla vytlačována z veřejného života a státní aparát se jí snažil úplně ovládnout a kontrolovat každý její krok. Oproti sekularizovaným státům Západní Evropy je zde tedy propastný rozdíl – zatímco v nich církve sice nezasahují do chodu státu, ale fungují svobodně a bez státního dohledu, sovětský režim pronásledoval náboženství v jakékoli formě. Neuchyloval se přitom jen k propagandistickým ateistickým kampaním, ale snažil se zcela řídit chod církve.

Třetího července byl také jednostranně vypovězen konkordát s Vatikánem z roku 1927.¹⁶ Církev tak přišla nejen o státní podporu, ale hlavně o ochranu před zásahy do jejího vnitřního chodu.¹⁷ V ústavě Litevské SSR, vydané 25. srpna 1940, která byla v podstatě jen překladem ústavy celého Sovětského svazu, bylo věřícím přiznáno jen právo praktikovat své náboženství; propagace náboženství byla obdobně jako ve dříve zmiňovaných dodatcích k sovětské ústavě zakázána.

Během pouhého roku, po který první sovětská okupace Litvy trvala (od června 1940 do června 1941) bylo pro likvidaci katolické církve vykonáno pozoruhodně mnoho. Církev byla zdecimována finančně – ustal tok veškerých financí od státu, byl zabavován

---

¹⁵ BOURDEAUX, Michael: *Land of Crosses : The struggle for Religious Freedom in Lithuania 1939–78*, Devon: Augustine Publishing, 1979, s. 1.

¹⁶ MIKLASZEWICZ, I.: *Polityka sowiecka wobec Kościoła katolickiego na Litwie 1944 – 1965*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2001, s. 23.

¹⁷ STREIKUS, A. *Destruction...*, s. 556.

církevní majetek, dokonce byly i zkonfiskovány úspory kněží stejně jako bankovní konta farností a veškerých náboženských organizací.¹⁸ V roce 1940 ztratila 19 tisíc hektarů půdy, což činilo 92 % jejího původního majetku¹⁹.

Národní shromáždění schválilo 21. 7. 1941 nové vládní instituce. Formálně vládla zemi rada ministrů společně s Nejvyšším sovětem, hlavou státu byl předseda prezidia Nejvyššího sovětu Justas Paleckis. Tyto orgány však ve skutečnosti sloužily jen k ratifikaci a realizaci rozhodnutí Moskvy nebo litevské komunistické strany, jejímž generálním tajemníkem byl Antanas Sniečkus. Tyto struktury zcela nahradily ty z doby litevské nezávislosti, sovětské zákony měly větší váhu než litevské.²⁰

Tradiční církevní činnost v oblasti charity, vzdělání a kultury byla odsouzena k naprostému zániku – veškeré aktivity, jež se odehrávaly mimo kostely, byly postupně zakázány. To se netýkalo jen zákazu všech řeholních řádů, katolických organizací a spolků a konfiskace jejich majetku, ale také jakékoli další služby kněží – ukončena byla pastorační činnost kaplanů v armádě, vězeních a školách. Administrativním problémem se staly dokonce i návštěvy nemocných a udílení posledního pomazání.²¹

Zrušení a vyvlastnění klášterů přineslo mimo jiné sociální problémy – mniši a řádové sestry se takřka z hodiny na hodinu ocitli bez střechy nad hlavou a jakýchkoli prostředků na živobytí. Často je ale potkal ještě horší osud – uvěznění, deportace, mučení a dokonce i vraždy. I bývalí řeholníci tedy byli v prvních masových transpotech na Sibiř, které mezi 14. a 22. červnem 1941 odvezly celkem 40 tisíc lidí, z nichž většina byla odsouzena k nuceným pracím. Z počtu 1450 příslušníků duchovenstva, kteří v té době v Litvě působili, bylo 16 zavražděno, 12 deportováno (o těch nejsou už žádné další zprávy), 16 uvězněno, ale po sovětském ústupu opět propuštěno.²²

---

¹⁸ BOURDEAUX, M.: *Land of Crosses*, s. 4.

¹⁹ STREIKUS, A.: *Destruction* s. 557.

²⁰ LANE, Thomas: *Lithuania: Stepping Westward*. London: Routledge, 2004, s. 51.

²¹ VARDYS, Stanley V.: *The Catholic Church, Dissent and Nationality in Soviet Lithuania*, New York: Columbia University Press, 1978, s. 59.

²² DAUKNYS, Pranas.: *The Resistance of the Catholic Church in Lithuania against Religious Persecution*, In: *Lituanus*, roč. 31, č. 1 – jaro 1985. Dostupné na http://www.lituanus.org/1985/85_1_04.htm, staženo dne 2. května 2009.

Před volbami do sejmu, plánovanými na 11.-12. července 1940, bylo uvězněno 2 tisíce politických a katolických aktivistů, z nichž bylo v době velkých deportací 14. – 15. června 9 deportováno a 15 zabito, když sovětská vojska prchala před armádou nacistického Německa.²³

Samotní duchovní byli zbaveni platu i majetku. V lednu 1941 se poprvé objevil záměr pořádit seznam kněží všech denominací včetně popisu jejich vlivu na okolní společnost. Registrace kněží byla podstatným krokem umožňujícím stranický dohled nad každou farností, jak o tom píše v jiné části této práce. Provedení sovětských záměrů však zabránila nacistická okupace.²⁴ Ve snaze o alespoň psychické a morální zdecimování kněží a věřících byli do jejich řad podobně jako v jiných zemích dosazováni špehové a agenti. Mnozí duchovní byli také vystaveni vydírání.²⁵ Doplnění silně prořídilých řad duchovních bránilo zavírání kněžských seminářů – 21. května 1941 se ústřední výbor LKS usnesl na uzavření všech oficiálně i neoficiálně i neoficiálně činných kněžských seminářů, ať už náležely jakékoli denominaci.²⁶

Boj proti církvi se odehrával také na symbolické úrovni. Typické všudypřítomné kříže a kapličky podél cest byly demolovány, kříže na zdech nemocnic, škol i v soukromých zahradách měly být zcela vytlačeny pěticípými hvězdami a dalšími symboly komunismu a Sovětského svazu. Církevní svátky se staly něčím naprosto nepřijatelným – po Dušičkách a Svátku všech svatých byly zakázány dokonce i Vánoce. I mnoho nedělí se bylo určeno pracovními dny. Věřící, kteří v tyto dny i přes zákaz navštívili bohoslužby, byli fotografováni ve snaze vyvolat strach z budoucího stíhání.²⁷

Ve školách byla zakázána výuka náboženství, čímž se uvolnilo místo pro ateistickou „osvětu“. Všechny křesťanský tisk byl zakázán, existující výtisky byly ničeny, mezi nimi i cenné duchovní texty z majetku klášterů a knihoven.²⁸

Některé sovětské plány (např. na další deportace) přerušilo nacistické obsazení Litvy. Na druhou stranu ale nacisté nepřipustili, aby došlo k přílišnému uvolnění

---

²³ MIKLASZEWICZ, I.: *Polityka sowiecka...*, s. 25.

²⁴ BOURDEAUX, M.: *Land of Crosses*, s. 5.

²⁵ STREIKUS, A.: *Destruction of the Religious Life...*, s. 558.

²⁶ Tamtéž, s. 559.

²⁷ BOURDEAUX, M.: *Land of Crosses* s. 7.

²⁸ Tamtéž, s. 10.

režimu. Bylo sice povoleno vyučování náboženství na školách, ale náboženské organizace i tisk zůstaly zakázány, majetek církvi nebyl navrácen. Pronásledování věřících pokračovalo přerušováním liturgie, vyháněním věřících z kostelů a jejich deportacemi – tentokrát do táborů německých.

2. DRUHÁ OKUPACE

V červenci roku 1944 získala nad Litvou opět moc sovětská vláda. Opětovná sovětská okupace znamenala obnovení snahy o zlomení odporu a rozmělnění litevské národní identity. Tohoto cíle se sovětské vedení snažilo dosáhnout jednak pomocí masových deportací, jednak intenzivní rusifikací, na níž se nejvýznamněji podílel Ústřední výbor LKS (litevské komunistické strany), konkrétně odd. agitace a propagandy. Všechny národy si podle sovětské ústavy sice byly rovné, k Rusům ale mělo být v rámci „proletářského internacionalismu“ vzhlíženo jako ke starším bratrům. I někteří přední litevští komunisté čelili obvinění z „buržoazního nacionalismu“.²⁹

Rusifikace Litvy probíhala různými prostředky, ať už šlo o kádrování, zásahy do systému vzdělávání (děti se např. musely již od dětství učit rusky, aby se ruština mohla postupně stát druhou mateřštinou), povolávání do sovětské armády či politiku kulturních institucí.

V letech 1944 – 46 přijala bolševická strana tři různá opatření, která kritizovala vedení litevské komunistické strany, která údajně nepřijala dostatečná opatření proti „buržoazním nacionalistům“, a požadoval urychlenou likvidaci „banditismu“, tedy ozbrojeného odboje, očištění strany a státních institucí od „politicky nespolehlivých“ a „nacionalistů“, stejně jako aktivnější boj proti kulakům i proti „buržoazní a nacionalistické ideologii“ celkově. Jednou z nepřátelských skupin samozřejmě byli i „reakcionářští kněží“.³⁰

---

²⁹ TININIS, Vytautas: *Komunistinio režimo įtvirtinimas Lietuvoje ir jo nusikaltimai: antroji sovietinė okupacija (1944–1953) = The Establishment of the Communist Regime in Lithuania and Its Crimes: The Second Soviet Occupation (1944–1953)*. Vilnius: Margi raštai, 2009, s. 62.

³⁰ TININIS, Vytautas: *Political Bodies of the Soviet Union and Lithuania and Their Criminal Activities : The Second Soviet Occupation (1944–1953)*. Vilnius: Margi raštai, 2008, s. 101.

2.1 PARTYZÁNI A CÍRKEV

Sovětská politika vůči katolické církvi byla z počátku druhé okupace poněkud ambivalentní. Na jedné straně byla církev brána jako iniciátor odporu a jako taková byla i postihována, na druhé straně však komunisté usilovali o její podporu v (ideovém) boji proti odporu ozbrojenému, tedy proti partyzánům.

Ochota církve pokusit se o mírové soužití, pokud jí bude dopřána aspoň minimální svoboda, byla vyjádřena v memorandu p. Mykolase Krupavičiuse sovětskému vedení ze 7. října 1940, o pět let později biskupem Teofilisem Matulionisem (memorandum zaslané v červenci roku 1945) a nakonec arcibiskupem Reinysem během jednání se sovětským vedením v prosinci 1946. Jejich upozornění na apolitický charakter církve se však nesetkalo s pochopením u vlády, která vyžadovala vyslovenou podporu. Přes snahu biskupů o smír tak pokračovaly represe zaměřené vůči církvi a těm duchovním, kteří režimu neprojevovali dostatečnou podporu.³¹

Mezitím narůstal v této době v Litvě odpor, jehož strukturu popisuje Daniel Kaszeta popisuje jako obrácenou pyramidu³² – první a nejužší vrstvu tvořili aktivní partyzáni – tzv. lesní bratři. Druhou vrstvou byli příležitostní bojovníci, kteří žili běžné životy. A nakonec zde byla široká základna zásobitelů surovinami, poskytovatelů přístřeší a informací, stejně jako podpory podzemního tisku.

Partyzáni, tzv. lesní bratři, se vyskytovali prakticky v celém Pobaltí. V roce 1945 se v litevských lesích skrývalo mezi 22 000 a 28 000 bojovníků.³³ I když jim byla nabízena amnestie, pokud se vzdají, jejich počet spíše dále rostl. Thomas Lane obdobně uvádí, že v kterémkoli okamžiku v letech 1944-1949 dosahoval počet partyzánů 30 tisíc. Celkově se do této guerillové zapojilo asi 100 tisíc bojujících a desítky tisíc dalších, kteří poskytovali nutné zázemí a zásoby stejně jako informace a šířili podzemní tiskoviny. Průměrná doba, po kterou jedinec působil jako partyzán, byla vinou zatýkání, raněním a ztrátám na životech, ale i kvůli prostému vyčerpání a následnému návratu do

---

³¹ STREIKUS, A.: *The Resistance of the Church...*s. 86.

³² KASZETA, D. J.: *Lithuanian Resistance to Foreign Occupation 1940 – 1952*.

³³ RAZGAITIS, Darius: *Forest Brothers from the West*, 2002, s. 21.

Dostupné na <http://www.mrdarius.com/fb/wfd.pdf>, staženo dne 14. 4. 2009.

civilního života, přibližně dva roky. Podle sovětských údajů byly počty obětí na straně odboje i bezpečnostních orgánů přibližně stejné – dohromady 40 tisíc. Ministerstvo vnitra a Ministerstvo státní bezpečnosti nasadily do bojů přibližně 70 tisíc vojáků.³⁴

Zajímavý je vztah církve k tomuto ozbrojenému hnutí odporu. Někteří kněží ozbrojený odpor podporovali poměrně otevřeně. Většina kněží však – ačkoli chovala k partyzánům sympatie – spíše přihlížela. Žádostem partyzánů o udílení svátostí většinou vyhověli, velké naděje v jejich vítězství však nevkládali. Složitá situace – jakýkoli projev sympatií vyvolával prudkou reakci sovětského vedení, na druhé straně nebylo možné postavit se k partyzánům, jejichž drtivá většina pocházela z katolických rodin. Obdobná byla pozice biskupů, kteří nesli ještě větší odpovědnost, a tak se museli o to důsledněji vyhýbat projevům podpory odboje, které by okupantům posloužily jako záminka k zesílení represivních opatření.³⁵

V létě 1945 přesvědčili kaunaského preláta Stanislovase Jokubauskise, aby vyzval kleriky, věřící, odbojáře a ty, kteří zůstávali v úkrytech, aby ukončili odbojovou činnost.³⁶ Většina kléru ovšem tento způsob spolupráce nepodpořila – svůj postoj většinou vůbec nevyjádřila a namísto toho se držela kázání o lásce k bližnímu a příkázání „nezabiješ“.³⁷ I pro tuto neochotu byla katolická církev s partyzánským odbojem spojována, a proto nikdy nebyla opomenuta v protipartyzánských opatřeních. Po postizích, které klérus potkaly, změnilo duchovenstvo přeci jen postoj. 10. července 1947 představil kanovník Juozas Stankevičius svůj program boje s „bandity“, který spočíval hlavně v pravidelných kázáních na toto téma. U řadových kněží se toto v praxi příliš nenaplnilo, partyzáni vyjádřili svou neúctu Stankevičiusovi a nabádali k tomu, aby nebyl brán vážně. Tato reakce přesvědčila sovětské vedení, že přesvědčování církevní honorace k veřejnému odsuzování partyzánů nemá kýžený efekt, a tak bylo od této praxe v roce 1948 upuštěno. Partyzáni sami pochopili, že kontakty s nimi ohrožují fungování církve, a tak nadále nevyhledávali pomoc legálně činných kněží.³⁸

---

³⁴ LANE, T.: *Lithuania: Stepping Westward*, s. 65.

³⁵ STREIKUS, Arunas: The Resistance of the Church to the Soviet Regime from 1944 to 1967, In: ANUŠAUSKAS, Arvydas (ed.): *Anti-Soviet Resistance in the Baltic States*, Vilnius: Akreta, 2002, s. 85.

³⁶ TININIS, V.: *The Establishment of the Communist Regime*, s. 86.

³⁷ STREIKUS, A.: *The Resistance of the Church...*s. 86.

³⁸ STREIKUS, A.: *The Resistance of the Church...*, s. 90-91.

V polovině roku 1947 už zůstávala jen jedna diecéze, která se otevřeně nedistancovala od ozbrojeného odporu. Kanovník Vizgirda byl spolu s dalšími šesti kněžími z této (Vilkaviškiské) diecéze uvězněn v roce 1949. Jeho zásluhou bylo partyzánské hnutí v jeho Vilkaviškiské diecézi nejaktivnější a působilo zde nejdelší dobu.³⁹

Ačkoli se organizační struktura partyzánských skupin lišila, všechny se vyznačovaly přísnou vojenskou kázní a snahou o naprosté utajení. Tomu napomáhaly různé náboženské i národní symboly, které navíc měly povzbuzovat morálku partyzánů. Mnoho z nich ostatně vidělo svůj boj jako přímo propojený s bojem duchovním.⁴⁰ Partyzánské skupiny se často společně modlily a neobvyklé nebyly ani římskokatolické svátosti. Duchovní asistovali i přísahám nových členů.⁴¹ O úzkém spojení litevských bojovníků za nezávislost s katolickou církví svědčí i fakt, že když se několika partyzánům poštěstilo probojovat se 1. října 1948 na Západ, pronesli s sebou i dopis papeži Piovi XII., v němž jej litevští katolíci ujišťovali o své loajalitě a prosili o slova útěchy a podpory. Dopis byl však papežem přijat spíše rezervovaně a ponechal jej bez odpovědi. Podobně opatrně se k podpoře partyzánů stavěla většina řadových kněží, i když jejich sympatie byly na straně partyzánů. V otevřené podpoře bránily obavy z dalších represí, roli sehrály také pacifistické principy církevního učení, stejně jako pochybnosti biskupů o smyslu a možnosti úspěchu ozbrojeného odporu.⁴²

2.2 SNAHA O ZMĚNU A OVLÁDNUTÍ TRADIČNÍCH STRUKTUR CÍRKVE

Ovládnutí církevních struktur přikládal Kreml jen o něco málo menší váhu než zmocnění se státního aparátu.⁴³ K dosažení tohoto cíle měla posloužit „registrace domů modliteb a služebníků kultů“ – 16. února 1945 Rada pro záležitosti náboženských kultů při Radě komisařů SSSR (Religinių kultų reikalų taryba prie SSSR LKT, dále jen

---

³⁹ Tamtéž, s. 90.

⁴⁰ RAZGAITIS, D.: *Forest Brothers...*, s. 24.

⁴¹ VARDYS, Stanley V.: The Partisan Movement in Postwar Lithuania, In: *Slavic Review*, roč. 22, č. 3 (září 1963), s. 511. Dostupné na <http://www.jstor.org/stable/2492495?origin=JSTOR-pdf>, staženo 25. 3. 2009.

⁴² STREIKUS, Arunas: *The Resistance of the Church...*, s. 85.

⁴³ VARDYS, V. S.: *Christianity in Lithuania*.

RKRT) pověřila svého zástupce pro Litvu Alfonsase Galevičiuse, aby začal s registrací chrámů a kněží.⁴⁴ K jejímu provedení nedošla až do roku 1946, kdy si další odložení vynutili biskupové, kteří poukazovali na vágnost příkazu a požadovali jeho právní zakotvení.⁴⁵ I pak byla registrace odkládána, zatímco se sovětské jednání snažilo získat souhlas biskupů.

Až do r. 1948 užívala církev rozličných způsobů bojkotu registrace farností a kněží, následkem čehož byly represe ještě zprísněny.⁴⁶ Tak byl v roce 1946 deportován biskup Teofilis Matulionis, uvězněn a zastřelen biskup Vincentas Borisevičius, uvězněn arcibiskup Mečislovas Reinys (jenž zemřel ve vladimirském vězení v r. 1953) a deportován biskup Ramanauskas (v roce 1947). V Litvě tak zbyl jen panevežyský biskup Paltarokas, který se stal jakousi neoficiální hlavou katolické církve v Litvě a sehrál rozhodující úlohu v určení stanoviska církve vůči registraci.⁴⁷

26. února 1948 bylo do Panevežysu svoláno shromáždění zástupců diecézí, které ovšem nebylo schváleno Sověty. Usneslo se na tom, že se církev bude bránit registraci, jak dlouho to jen půjde, a poté se snažit, aby byly její dopady co nejmenší. Z tohoto stanoviska lze již zřetelné, že byla registrace pokládána za neodvratnou, a to především kvůli obrovskému tlaku a represím, kterým byla církev vystavena. Paltarokas dokonce předal Broniusu Pušinisovi, novému komisaři RKRT, návrh na to, jakým způsobem by registrace mohla proběhnout tak, aby to bylo pro církev přijatelné a vláda si přitom zachovala patřičný dohled. Vláda však tento návrh ignorovala a namísto toho přikročila k tvrdým proticírkevním opatřením. 9. července 1948 vydal Ústřední výbor LKS výnos o znárodnění všech kostelů a dalších církevních nemovitostí.⁴⁸ Na základě tohoto nařízení byly zavřeny kláštery a větší kostely ve Vilniusu (kde zůstalo v činnosti jen 11 ze předešlých 41 chrámů)⁴⁹, přibližně polovina kněží byla nucena opustit fary, aniž by jim bylo poskytnuto náhradní ubytování. Ze 23 kaunaských kostelů zůstalo jen 10, které se navíc musely potýkat s měsíc a půl trvající odstávkou elektřiny, která postihla i

---

⁴⁴ STREIKUS, A.: *The Resistance of the Church...*, s. 92.

⁴⁵ LAUKAITYTE, Regina: Attempts to Sovietize the Catholic Church in Lithuania, 1944 – 1949. In: *Lithuanian Historical Studies* č. 3, 1998, s. 120.

⁴⁶ TININIS, V.: *The Establishment of the Communist Regime ...*, s. 86.

⁴⁷ STREIKUS, A.: *The Resistance*, s. 93.

⁴⁸ Tamtéž, s. 93.

⁴⁹ MIKLASZEWICZ, I.: *Polityka sowiecka...*, s. 67

kaunaský seminář, kurii i byt arcibiskupa. Z Pušinisova rozkazu bylo možné dodávky obnovit až se začátkem registrace, a to jen v kostelech, které se jí podřídily.⁵⁰

Dalším způsobem, jakým se pokusil sovětský režim oslabit církve, bylo vytvoření „národní církve“ – nezávislé na Vatikánu, tedy autokefální.⁵¹ Roky 1946 – 1950 vymezují období, největšího úsilí bezpečnostních složek a Rady pro náboženské kultury vytvořit v Litvě autokefální, tedy na Vatikánu nezávislou církev.⁵² Největší problém představovala nutnost sehnat dostatek vlivných kněží, ochotných s vládou spolupracovat. Nezdar dostatek takových duchovních najít donutil vládu založen této autokefální církve v roce 1947 odložit.⁵³

Po této vlně zatýkání přišel zlom roku 1948, kdy místo komisaře RKRT získal Bronius Pušinis, který celou proceduru stačil během šesti měsíců (jak bylo ostatně původně plánováno).⁵⁴

9. června. 1948 tak přijal ÚV opatření "O úkolech stranických organizací při odhalování nepřátelské činnosti reakčního katolického kléru“, podle kterého měly stranické výbory represivními prostředky donutit kněží, aby se registrovali a zanechali svých podzemních či protisovětských aktivit. Dále bylo nařízeno zavřít všechny neregistrované kostely, kněžím bylo jakýmkoli způsobem zakázáno vyučovat děti náboženství. Náboženské komunity si směly pronajmout svůj dřívější majetek, pokud byli kněží loajální režimu. Stejný dokument ukládal ministerstvu vnitřní záležitostí „odhalit nábožensko-nacionalistické podzemní organizace“, zatímco litevský Svaz komunistické mládeže (Komsomol) měl „odhalit činnost reakčního kléru namířenou vůči lidu“.⁵⁵ Následující proticírkevní kampaň se nesla v duchu zavírání kostelů a nucené registrace. O vervě, s jakou se litevští komunisté pustili do díla, svědčí i skutečnost, že mimo provoz postavili jedny z vůbec nejdůležitějších chrámů v zemi, a to včetně vilniuské

---

⁵⁰ LAUKAITYTE, R.: *Attempts to Sovietize the Catholic Church...*, s. 123.

⁵¹ STREIKUS, A.: *The Resistance of the Church*, s. 94

⁵² LAUKAITYTE, R.: *Attempts to Sovietize the Catholic Church...*, s. 113.

⁵³ STREIKUS, *The Resistance of the Church*, s. 94.

⁵⁴ LAUKAITYTE, R.: *Attempts to Sovietize the Catholic Church...*, s. 122.

⁵⁵ TININIS, V.: *The Establishment of the Communist Regime ...*, s. 87

katedrály (6. října 1949). Pro kněze, kteří přišli o práci i střechu nad hlavou, plánoval Pušinis vytvořit zvláštní pracovní tábor, k čemuž naštěstí nikdy nedošlo.⁵⁶

22. března 1950 vydala litevská komunistická strana rozhodnutí, které shrnovalo její proticírkevní represivní politiku posledních dvou let. Podle této zprávy „se zničilo“ 42 klášterů či konventů, počet modlitebních míst klesl o 12 % a počet studentů v seminářích dokonce o 64 %. V letech 1944–1953, kdy vedla komunistická strana nejprůšnějši politiku, bylo zatřeno 362 kněžů a 4 biskupové byli zatčeni, uvězněni nebo deportováni (z toho dva biskupové zmizeli), 130 kostelů a klášterů bylo uzavřeno (což s sebou neslo i propuštění 14,000 mnichů). Všechno nemovité vlastnictví kostelů a klášterů bylo znárodněno a v chodu zůstal pouze jediný kněžský seminář. Od roku 1950 došlo ke zpomalení proticírkevní kampaně, v letech 1951–53 byly zavřeny již jen dva kostely, poté až do roku 1958 žádný.⁵⁷

Registrací došlo k významnému zásahu do struktury a chodu církve, když vládní instituce získaly kontrolu nad farnostmi, čili základními jednotkami organizace církve. Tím získaly kontrolu nad jmenováním a umístěním kněžů, čehož využívaly především v případě „problémových“ duchovních. Výsledné postavení katolické církve bylo v přímém rozporu s kanonickým právem, podle něhož jsou kněžů odpovědní pouze biskupům. Sovětští úředníci v Litvě byli instruováni, aby se snažili co nejvíce omezit a podkopat autoritu jednotlivých kněžů mezi věřícími.

2. 3 DEPORTACE

K masovým deportacím Litevců docházelo již během první sovětské okupace, jak je popsáno výše. Celý proces byl veden ve snaze zbavit se nejaktivnějších opozičních skupin obyvatelstva či dokonce celých společenských vrstev (např. kulaků), zbavit je majetku, zastrážit národ a potlačit jakoukoli snahu o odpor vůči okupačnímu režimu.⁵⁸

---

⁵⁶ Tamtéž, s. 88.

⁵⁷ Tamtéž, s. 88.

⁵⁸ TININIS, Vytautas: *Komunistinio režimo įtvirtinimas Lietuvoje ir jo nusikaltimai: antroji sovietinė okupacija (1944–1953) = The Establishment of the Communist Regime in Lithuania and Its Crimes: The Second Soviet Occupation (1944–1953)*. Vilnius: Margi raštai, 2009., s. 138.

Deportace byly prováděny promptně a záludně, čili tak, aby se na ně nebylo možno připravit.

Na rozdíl od července 1941 byla kritéria pro určování osob k deportaci mnohem vágnější a mohla být aplikována v podstatě na kohokoli. „Kontrarevolucináři“ a „nepřátelé lidu,“ tedy především kulaci (tento pojem bylo také možno interpretovat velmi volně), ti, kdo se stavěli proti kolektivizaci nebo zkrátka ti, kteří neprojevovali dostatečné nadšení pro bolševický režim.⁵⁹

Podle současných odhadů litevských historiků bylo z Litvy do odlehlých oblastí SSSR v letech 1945–1953 vystěhováno přibližně 132 tisíc lidí, přibližně ze tří čtvrtin se jednalo o ženy a děti.⁶⁰ Toto číslo nezahrnuje dalších přibližně 200 tisíc lidí, kteří byli ve stejném období odsouzeni k vězení, z nichž 150 tisíc bylo posláno do gulagů.⁶¹ Ani to však zřejmě není konečné číslo obětí represivní politiky v LSSR.

Populační pokles způsobený deportacemi do značné míry vyrovnávalo stěhování obyvatelstva z jiných částí SSSR do Litvy – celkově se jednalo o asi 130 tisíc především rusky hovořících přistěhovalců.⁶² Rusifikační politika byla zvláště silně uplatňována v národnostně méně homogenní jihovýchodní části Litvy, stejně jako ve Vilniusu a v Klajpedě. Díky systému nomenklatury a kádrování bylo rusky hovořící obyvatelstvo zvláště silně zastoupeno ve státních institucích, kde tvořilo zhruba polovinu zaměstnanců. Největší procento tvořili ovšem v represivních orgánech, do jejichž čela byli dosazováni výhradně Rusové. Zdaleka ne všichni z nich ovládali litevský jazyk a stávalo se dokonce, že byla litevština v oficiálním styku zcela ignorována.⁶³

Výsledkem snah o poruštění a větší integraci Litevců do SSSR byla schopnost většiny mladých plyně hovořit rusky, proniknutí ruštiny do mocenských orgánů, ale

---

⁵⁹ LANE, T.: *Lithuania: Stepping Westward*, s. 61

⁶⁰ KUODYTE, Dalia, TRACEVSKIS, Rokas: *Siberia: Mass Deportations from Lithuania to the USSR*. Vilnius: Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, 2005, s. 5.

Oficiální údaje sovětské administrativy, které jsou dnes litevskými historiky považovány za neúplné, mluví o 106 000 až 108 000 lidí. Viz TININIS, Vytautas: *Political Bodies of the Soviet Union and Lithuania and Their Criminal Activities : The Second Soviet Occupation (1944–1953)*. Vilnius: Margi raštai, 2008, s. 139.

⁶¹ KUODYTE, D., TRACEVSKIS, R.: *Siberia: Mass Deportations from Lithuania...*, s. 5.

⁶² TININIS V.: *The Establishment of the Communist Regime...*, s. 63.

⁶³ Tamtéž.

také skutečnost, že ve městech byly informační tabule a reklamy nejčastěji v ruštině, památníky a názvy ulic připomínaly ruské, nikoli litevské osobnosti. Litva se tak na první pohled zdála být nedílnou součástí Ruska.⁶⁴ Stalinskému teroru údajně mezi lety 1945–1950 padlo za oběť 1,1 milionu lidí, což činí celých 36 % tehdejšího litevského obyvatelstva.⁶⁵

2.4 PERZEKUCE CÍRKVE

Celá dekáda od začátku druhé sovětské okupace v roce 1944 až do roku 1954 se vyznačuje fyzickým i morálním terorem. Ve druhé polovině roku 1945 a začátkem roku 1946 začínají masové deportace a zostřené útoky proti partyzánům, které trvaly až do roku 1949. Byl také zdvojnásoben teror vůči kněžím, kteří byli nařčeni ze spolupráce s partyzány. Následkem toho byli zatýkáni a posíláni do vyhnanství, kostely byly zavírány, věřící vystaveni výsměchu a perzekuci. Jen mezi lety 1944–1946 bylo na Sibiř deportováno a odsouzeno k těžkým pracím 103 kněží,⁶⁶ v letech 1946–49 jich bylo 180.⁶⁷ Po tom, co církevní honorace odmítla vyzvat partyzány, aby se vzdali, byl popraven biskup Borisevičius, ostatní biskupové byli až na jediného deportováni na Sibiř.⁶⁸

Po redukci řad kléru začalo zavírání kostelů a kaplí. Ze 721 farních kostelů a 265 kaplí, které byly činné v roce 1940, zůstalo v roce 1963 jen 580 kostelů, všechny kaple byly pozavírány. Z 37 kostelů ve Vilniusu zůstalo jen 8 stejně jako v Kaunasu, kde jich původně bylo 29.⁶⁹ Zbytek byl přetvořen v muzea, obchodní domy atp. Ze všech kněžských seminářů zůstal v provozu jen jeden v Kaunasu, jehož chod se ovšem také neobešel bez obtíží. Všechny kláštery a konventy byly kolem roku 1947 uzavřeny a velká část řádových bratří i sester byla poslána do exilu na Sibiř.

---

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ DAUKNYS, P.: *The Resistance of the Catholic Church in Lithuania...*s. 7.

⁶⁶ TININIS, Vytautas: *Sovietų Sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla : antroji sovietinė okupacija (1944–1953) = Political Bodies of the Soviet Union and Lithuania and Their Criminal Activities : The Second Soviet Occupation (1944–1953)*. Vilnius: Margi raštai, 2008, s. 139.

⁶⁷ MICKEVIČIUS, A.: *Communism's Struggle with Religion in Lithuania*, Chicago: Lituanos Foundation, ročník 9, č. 1., březen 1963, dostupné na http://www.lituanus.org/1963/63_1_01.htm#Ref; staženo 2. května 2009.

⁶⁸ BURASKAITE, Birute; MORKUS, Pranas: *Resistance to the occupation of Lithuania 1944–1990*. Vilnius : Committee Frankfurt, 2002, s. 46.

⁶⁹ MICKEVIČIUS, A.: *Communism's Struggle with Religion in Lithuania*,

Kněží ve snaze zabránit dalším represím a rušení kostelů nakonec změnili taktiku a snažili se dosáhnout kompromisu. V oběžníku z 16. ledna 1950 doporučovala hlava kaunaské arcidiecéze kněžím, aby „pozitivně přispívali k tvořivé práci veřejným i soukromým nabádáním k zapojení se do společné socialistické výstavby.“⁷⁰ Snad ani není potřeba zdůrazňovat, že tuto výzvu většina kněží neuposlechla a společně s věřícími zůstala opoziční silou až do samého konce sovětské okupace Litvy. V 50. letech již byla kampaň značně zpomalena – v letech 1951–53 byly zavřeny jen dva kostely, do r. 1958 pak už žádný.⁷¹

I výuka náboženství na školách byla s obnovením sovětské okupace zakázána. Kromě toho bylo chlapcům zakázáno ministrovat, za návštěvu mše dokonce hrozilo vyloučení nejen ze školy, ale i z jakéhokoli dalšího vzdělávání. Děti, které docházely do kostelů, nemohly podle komunistického tisku dostávat dobré známky, protože věří „na magii a pověry“. Rodiče, kteří se tomuto tlaku odmítali podvolit, se vystavovali riziku, že jim děti budou dokonce soudním příkazem odebrány a umístěny do ústavů.⁷² Za účelem patřičného šíření ateistické „osvěty“ byly zakládány internátní školy, které se mnohdy staly jedinou možností studia. Jejich studenti či žáci se s rodiči nesměli nikdy stýkat o samotě, dokonce ani na prázdniny se domů nevraceli – místo toho je čekaly letní tábory a práce v zemědělství.⁷³

V posledním desetiletí Stalinovy vlády již měli bolševici v Sovětském svazu pod kontrolou pravoslavnou církev a propagace ateismu již nebyla urgentní záležitostí, a tak v tomto období nebyla přijata žádná další opatření v boji proti "náboženským předsudkům". V Litvě byla situace odlišná. Katolická církev byla na komunistické straně nezávislá, a tak dala Moskva jejím litevským členům téměř velmi volnou ruku v tom, jakým způsobem se vypořádají s církví. Litevští komunisté však byli ve svém protikatolickém boji natolik horliví, že si vysloužili kritiku a obvinění z levicové úchylinky.⁷⁴ Nejaktivnějšími byli v tomto ohledu generální tajemník litevské

---

⁷⁰ Citováno podle Tininis, V.: *The Establishment of the Communist Regime...*, s. 88.

⁷¹ TININUS, V.: *The Establishment of the Communist Regime*, s. 88.

⁷² MICKEVIČIUS, A.: *Communism's Struggle with Religion in Lithuania*.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ TININIS, V.: *The Establishment of the Communist Regime.....* s. 85.

komunistické strany Antanas Sniečkus, předsedové vlád Mečislovas Gedvilas a Kazys Preikšas, stejně jako komisaři pro náboženské záležitosti Gailevičius a Pušinis.⁷⁵

---

⁷⁵ Tamtéž.

3. PO STALINOVĚ SMRTI

3.1 TÁNÍ?

Se Stalinovou smrtí přišlo období uvolnění, fyzický teror byl v této době na ústupu. Nikita Chruščov (podle kterého násilí nepřinášelo výsledky, později ho ale sám rozpoutal)⁷⁶ dokonce ohlásil ukončení dosavadní protináboženské politiky Ústředního výboru, k níž patřily urážky kněží a citů věřících. Napříště měly v boji proti náboženství pokračovat výhradně speciálně školené osoby, Posílena měla být především ideologická stránka boje.

S vyhlášenou amnestií se mohlo z 275 tisíc deportovaných navrátit do vlasti 35 tisíc Litevců. Zbytek amnestovaných se vrátit nemohl, ale musel se usadit v Rusku. V této době se mezi jinými do Litvy vrátilo na 130 kněží. Ti, kdo se vrátili, byli nicméně stále považováni za zločince. Uvolnění se projevilo také ustanovením dvou nových biskupů a povolením stavby kostela v Klajpedě a Švenčioneliai⁷⁷

Ani toto období relativního klidu nemělo ovšem dlouhého trvání – skončilo podobně jako i v Polsku či Maďarsku rokem 1956. Incidenty v těchto zemích přesvědčily sovětské vedení o tom, že jakékoli uvolnění poměrů, a zvláště pak ponechání prostoru jiné než marxisticko-leninské ideologii, je pro sovětský režim nebezpečné a tudíž nepřijatelné. V polovině 50. let byla církev v Litvě už skutečně jedinou organizací, která byla schopna alespoň v omezené míře nezávislého fungování a potenciálního vzdoru. V následujících letech byl proto zahájen konečný úder směřovaný na náboženství jako celek a především na katolickou církev, který si svou intenzitou nezdal s událostmi stalinské éry.⁷⁸ V letech 1959 a 1960 se projevil další obrovskou vlnu zavírání kostelů. Budovy, které takto vláda církvi zabavila, používala k rozličným účelům – vilniuská katedrála se stala galerií, kostel svatého Kazimíra ve stejném městě dokonce muzeem ateismu, což mělo patrně demonstrovat vítězství ateismu a „vědeckého přístupu“ nad „náboženským tmářstvím“.

---

⁷⁶ BOURDEAUX, M.: *Land of Crosses*, s. 58.

⁷⁷ MICKEVIČIUS, A.: *Communism's Struggle with Religion in Lithuania*.

⁷⁸ BOURDEAUX, M.: *Land of Crosses*, s. 28.

Protože přímý zákaz církve by pravděpodobně vyvolal prudkou reakci a masový fyzický teror nepřicházel v úvahu z praktických důvodů (kromě obtíží s provedením hrál roli také fakt, že perzekuce spíše stmeluje věrné a formuje silné vůdce), komunistická strana realizovala svou proticírkevní politiku především prostřednictvím teroru morálního ve snaze rozdělit církve zevnitř.

Jak již bylo naznačeno, důvody pro likvidaci církve nebyly jenom ideologické. Po likvidaci ozbrojeného odporu, buržoazie a kolektivizaci byla církev jedinou organizací, která byla schopná čelit snaze o rusifikaci a vymazání národního povědomí, stejně jako snaze o nahrazení všeho duchovního ateismem a materialismem. V této době přichází na scénu "vědecká" ateistická propaganda – v roce 1960 existuje dokonce 779 propagandistických skupin profesorů, vědců, spisovatelů, umělců a herců.⁷⁹ Do šíření ateismu byla zapojena i komunistická mládež, jejímž cílem měl být boj proti „náboženským předsudkům“ a popularizace vědy, stejně jako vytvoření sovětských tradic. Tradiční ceremoniály, například svatby, křty a pohřby, měly nově přejít zcela pod stranickou režii.

Další uvolnění přichází až s pádem Chruščova – získat si podporu obyvatelstva bylo pro nové vedení v tuto chvíli v nejvyšších kruzích důležitější než ideologické působení.⁸⁰ Někteří odsouzení dostali amnestii, bylo dokonce povoleno nové vydání Bible a modlitební knížky ve velmi omezeném nákladu.⁸¹

---

⁷⁹ MICKEVIČIUS, A.: *Communism's Struggle with Religion in Lithuania*.

⁸⁰ Bourdeaux, M.: *Land of Crosses*, s. 29.

⁸¹ Tamtéž, s. 30.

3.2 NÁSTIN DALŠÍHO VÝVOJE

V letech 1971 a 1972 se katolické protestní hnutí nebývale aktivizuje – právě z řad církve vychází popud k sepsání „Memoranda 17 000“. Údajně byl získán dvojnásobný počet podpisů, ale podpisové archy byly konfiskovány KGB.⁸² Toto memorandum zasláné generálnímu tajemníkovi OSN, adresované ovšem Leonidu Brežněvovi a sekretariátu komunistické strany Sovětského svazu, se týkalo především náboženského útlaku v Litvě.

Vlna srážek, z nichž byly některé veřejné a násilné, vyvrcholila sebevraždou Romase Kalanty („litevského Palacha“) 14. květnu 1972⁸³. Ačkoli Kalantovy motivy nejsou přesně známy, jeho zoufalá sebevražda upálením byla vykládána jednoznačně politicky a následující dva dny po události byly v Litvě plné veřejných protestů, kterých se účastnily tisíce lidí.⁸⁴ V katolickém prostředí, kde je sebevražda něco naprosto nemyslitelného, byl šok o to větší. Přestože by měl být čin z hlediska věrouky považován za odsouzeníhodný (vzpomeňme nemožnost křesťanského pohřbu sebevrahů), Kalanta se v očích litevské veřejnosti stal téměř světcem,⁸⁵ který upozornil a vzal na sebe utrpení celého národa, čímž jeho postava dostala až téměř mesiášské rysy vykupitele za hřích a nečinnost ostatních.

V roce 1971 také začíná vycházet snad nejvýznamnější podzemní časopis, který v litevské sovětské republice vznikl. Jednalo se o Kroniku litevské katolické církve (*Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika*). Obvykle měla okolo třiceti strojopisných stran a obsahovala texty věřících i kněží, protestující proti náboženskému útlaku, informovala také o soudních procesech proti kněžím i laikům pro náboženské aktivity, stejně jako

---

⁸² Tamtéž, s. 31.

⁸³ Self-Immolations and National Protest in Lithuania, In: *Lituanus*, roč. 18, č. 4 - zima 1972. Dostupné na http://www.lituanus.org/1972/72_4_04.htm, staženo 9. května 2009.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Bourdeaux, M.: *Land of Crosses*, s. 118.

zprávy o událostech v zemi. Začala také publikovat materiály, které se přímo netýkaly náboženství, ale obecně potlačování lidských práv a národnostního útlaku.⁸⁶

Kromě Kroniky litevské katolické církve, které byla vzorem Kronika současných událostí, lze vysledovat i další paralely s děním v ruském disentu. Také v Litvě vzniká 25. listopadu 1976 Helsinská skupina, sledující dodržování (v tomto případě spíše porušování) lidských práv. Skupina zaslala na západ sérii dokumentů, ukazující na závažnost situace v Sovětským svazem okupované Litvě. Členové komise byli odsouzeni a posláni na 10-15 let do koncentračních táborů.⁸⁷

22. listopadu 1978 vznikl Katolický výbor pro obranu práv věřících. Veřejně vydal na 50 dokumentů, neměl ale přímo politické cíle. Činnost výboru byla vládou po určitou dobu tolerována, ale později začali být jeho členové stíháni. Dva z nich – páterové Sigitas Tamkevičius a Alfonsas Svarinskas, byli v roce 1983 odsouzeni k sedmi letům v pracovním táboře a třem letům v sibiřském exilu.⁸⁸

3.3 HRDINOVÉ VÍRY

Doba útlaku mnohdy přináší jakousi polarizaci společnosti, kdy na jedné straně stojí nejen sami pachatelé bezpráví, ale také ti, kdo se tlaku podvolili, ona většinou ze strachu mlčící většina. I přes veškerá nebezpečí se ale najdou takoví, kteří jsou ochotni maximálního nasazení a sebeobětování ve snaze navzdory všemu něco změnit. Tato kapitola se letmo zmíní o některých z mnoha těch, kteří pro Litvu, svobodu a lidská práva trpěli.

Skutečně hrdinský život bylo souzeno prožít biskupu Matulionisovi. Teofilus Matulionis, narozen již v 70. letech 19. století, byl několikrát vězněn ještě před sovětskou okupací Litvy - sloužil totiž v Sovětském svazu, odkud se dostal až díky

---

⁸⁶ National and Religious Protest in Lithuania: From the Underground Chronicle of the Catholic Church in Lithuania. In: Litanus, roč. 20, č. 2 – léto 1974, dostupné na http://www.litanus.org/1974/74_2_05.htm, staženo 9. května 2009.

⁸⁷ Dauknys, P.: The Resistance of the Catholic Church in Lithuania against Religious Persecution,

⁸⁸ Tamtéž.

dohodě sovětské a litevské vlády o vzájemné výměně určitého počtu vězňů z roku 1933.⁸⁹ Již jako sedmdesátník byl v roce 1945 odsouzen k deseti letům v pracovním táboře (trest vykonával v letech 1946-56). Po svém návratu do vlasti mu nebylo povoleno spravovat svou diecézi, to, že mohl sloužit mše, ovšem sovětská propaganda zneužila jako důkaz náboženské svobody.⁹⁰ Před svou smrtí byl ovšem papežem jmenován arcibiskupem, následně vysvětil biskupem Vincentase Sladkevičiuse.

Ukázkou dlouhodobého osobního hrdinství a vytrvalosti je kanovník Petras Rauda. V Litvě sloužil jako kněz od roku 1917 a zasadil se významně o vznik litevského státu. Přesto, že za války ochraňoval Židy před nacisty, byl po druhé sovětské okupaci v poválečných letech sledován bezpečnostními orgány a následně uvězněn v táborech Turánek, Okunev a Molotovsk⁹¹. Přes tvrdé podmínky svého uvěznění nepřestával v pastorační činnosti a dokonce přiváděl spoluvězně k Bohu. V 50. letech byl propuštěn, jen pro to, aby byl znovu zatčen v roce 1957, za to, že si vedl deník se záznamy výslechů z prvního uvěznění. Byl odsouzen na deset let, z kterých si pět odsloužil v táboře Mordovia, poté byl s velmi podlomeným zdravím amnestován. Během tohoto uvěznění se octl ve společnosti často mladých, inteligentních lidí, které velmi ovlivňoval, vždy zastával církev a byl připraven se obětovat. Věnoval se i pastorační činnosti – je známo, že za ním spoluvězni chodili na zpovědi a pro požehnání. Po propuštění se vrátil do Litvy, do města Svedasai, kde v roce 1965, s podlomeným zdravím a úplně slepý, pokračoval s pastorační službou až do své smrti v roce 1974. Jeho pohřeb se ukázal být obrovskou manifestací víry a oddanosti – davy lidí doprovázející pohřební procesí zaplavily ulice, spolu s nimi také 40 soukromých aut, číslo naprosto nevídané pro zemi, kde skoro žádná auta nebyla, a obřadu se zúčastnilo i na 180 kněžích a 3 litevští biskupové⁹², mezi nimi i Julijonas Steponavičius (odsouzený v 60. letech do vyhnanství pro svůj nekompromisní postoj vůči zásahům státních institucí do církve).

---

⁸⁹ Bourdeaux, M: Land of Crosses, s. 52.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Bourdeaux, M.: Land of Crosses, s. 93.

⁹² Bourdeaux, M.: Land of Crosses, s. 95

3.4 KAŽDODENNÍ VZDOR

To, co činí litevský katolický odpor jedinečným, však nejsou jednotlivci, jakkoli hrdinské byly jejich skutky. Podobné osudy by se daly sledovat v podstatě kdekoli jinde v zemích východního bloku. Co však je naprosto ojedinělé, je masová účast, jíž se toto hnutí těšilo. Černé na bílém se projevilo při podpisu manifestů, petic a otevřených dopisů, podpora církve se však projevovala i v každodenním životě, naprosto veřejně a masově.

Zatímco se sovětský státní aparát všemožně snažil vymazat z povědomí cokoli, co souviselo s křesťanstvím – od ničení křížů až po zákazy svátků nebo jejich přeměny. O Velikonocích se sice dodržovaly tradice, jako je například barvení vajec, tradiční pokrmy i zvyky, mezi to vše však byla snaha protlačit otevřeně protikřesťanský náboj. Pochopitelně byl zdůrazňován údajný pohanský původ křesťanských svátků, také se ale hrály hry, které Boha přímo zesměšňovaly.⁹³

Vyhlašovány byly také svátky zbrusu nové, které však neměly příliš velké šance překonat v popularitě svátky již zavedené. Už proto, že po nich byly zpravidla rušeny neděle jako dny pracovního klidu. Nikdy se také neujaly komunistické náhražky rituálů, jako jsou například křty, svatby a pohřby. Ateistická verze těchto obřadů v podstatě kopírovala tradiční, namísto Boha však zdůrazňovala jejich pohanský základ.⁹⁴

Nejvíce ale byly vidět shluky lidí, pravidelně se objevující před kostely. V červenci roku 1973 našel biskup Povilonis v jisté farnosti hned 2600 kandidátů k biřmování, kterého se celkem účastnilo asi 10 000 lidí.⁹⁵ Masy lidí se ale před chrámy setkávaly každou neděli. Vinou zabavení velkého počtu církevních budov a tím i velkým omezením míst, kde bylo možné pořádat mše, se věřící nemohli vejít dovnitř těch stále činných chrámů, a tak jich mnoho absolvovalo mše venku. Bohoslužby byly navíc přerušovány různými výtržnostmi

---

⁹³ Bourdeaux, M.: Land of Crosses, s. 193.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ Tamtéž, s. 197.

3.5 KRYŽIU KALNAS

Tato kapitola se částečně vymyká časovému rámci práce. Uvádím ji jednak proto, že se jedná o fenomén, trvající dnes již téměř 200 let, ale především proto, že se dle mého soudu jedná o vhodnou ilustraci toho, s jakou vervou se podílelo litevské obyvatelstvo na aktech protisovětského odporu. Jedná se také o záležitost silně symbolickou, jak dále vysvětlím.

Asi nejnámějším symbolem litevského odporu proti cizí nadvládě a v současnosti i oblíbeným turistickým cílem je Kryžiu kalnas – Hora křížů. Kříže na tomto kopci v blízkosti města Šiauliai jsou poprvé zmiňovány v kronikách z r. 1850, patrně se však začaly objevovat již po polském povstání z roku 1831.⁹⁶ Údajně je zde vztyčovali příbuzní obětí povstání, jejichž památku carský režim nedovolil řádně uctít. Po dalším povstání z roku 1863 počet křížů jen dále narůstal. I pro pozdější vývoj se zdá příznačné, že se jednalo právě o vzpoury protiruské.

Na počátku 20. století byla Hora křížů už vyhlášeným místem, kam se konaly poutě a také sloužily mše. Klíčový význam však Hora (ve skutečnosti spíše pahorek či návrší) získala až za sovětské okupace, kdy se stala místem tichých anonymních manifestací nesouhlasu s režimem.

Sovětská vláda si byla symbolického významu Kryžiu kalnas dobře věnovala a toto shromaždiště nenáviděných symbolů považovala za "škodlivé a nepřátelské". Z těchto pohnutek byly v roce 1961 dřevěné kříže zlámány a spáleny, kovové roztaveny a dále použity, kamenné zlámány a zakopány. Takto bylo zničeno celkem asi 5000 křížů.⁹⁷ Dokonce ani samotný kopec se nevyhnul pokusu o likvidaci buldozery.⁹⁸

V letech 1973 - 75 bylo každoročně zničeno kolem půl tisíce křížů z Kryžiu kalnas - většinou naprosto veřejně a prvoplánově. Později se taktika vlády změnila, kříže byly ničeny jako věci bez umělecké hodnoty, lidem bylo zakazováno na kopec chodit kvůli

---

⁹⁶ The Hill of Crosses, dostupné na: <http://www.lcn.lt/en/bl/sventoves/kryziuk/> (webové stránky litevské katolické církve), staženo 9. 5. 2009.

⁹⁷ Bourdeaux, M.: *Land of Crosses*, s. 208.

⁹⁸ Tamtéž.

údajným epidemiím, kopec byl hlídán armádou i KGB.⁹⁹ V roce 1978 a 79 se objevily dokonce pokusy území zaplavit.

Přes veškerá opatření se ale vždy znovu – každou noc – na vrchu objevily nové kříže. Někdy se tak dělo i přímo hrdinskými kousky. Například 19. května 1973 se k vrchu vydala skupinka modlící se růženec a nesoucí třímetrový kříž, který měl symbolizovat snahu o odčinění hříchů, které se v zemi děly, i pasivity a mlčení těch, kteří je dovolili., zároveň šlo také o symbol naděje a vítězství - vzkříšení Ježíše Krista a tedy jeho poražení smrti se stává symbolem „vzkříšení“ litevského národa, vysvobozeného ze sovětského područí. Plány na vztyčení tohoto masivního kříže nebyli žádným tajemstvím, farníci se za aktéry společně modlili. Obecná známost ale také nahrála KGB, která tak mohla postavit hlídky na cestu z Šiauliai a do okolí kopce. Přes pečlivou ostrahu se skupině povedl skoro zázrak, kříž vztyčili, ozdobili květinami a zapálili svíčku. I když KGB po odhalení kříž okamžitě zničila, v poledne už se na kopci tyčil nový.¹⁰⁰

Snahy režimu kříže zlikvidovat a všemi způsoby zlomit odpor ho paradoxně jen povzbudily – lidé si opět začali umisťovat kříže do zahrad. Zcela nezdolní nezůstali ani samotní komunisté. Jeden z nich například odmítl opětovně likvidovat kříže s odůvodněním, že jeho žena tím trpí, je proto v nemocnici, a on odmítá být jejím vrahem.

Kolotoč stálého likvidování a obnovování křížů se zastavil až s nástupem Michaila Gorbačova. Světovou slávu Hora získala s návštěvou Jana Pavla II. v roce 1993. Po pádu Sovětského svazu byly zdejší kříže sečteny – shledáno zde bylo 14 387 velkých křížů a okolo 41 000 křížků menších než půl metru.¹⁰¹

---

⁹⁹ Tamtéž, s. 209.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 209.

¹⁰¹ The Hill of Crosses, dostupné na: <http://www.lcn.lt/en/bl/sventoves/kryziuk>

ZÁVĚR

Katechismus katolické církve klasifikuje církve na církve bojující, církve trpící a církve vítěznou. Zatímco druhý a třetí pojem se týká duší zemřelých, „církve bojující“ označuje zápas, který podstupují duše žijících, aby mohly dojít spásy. V případě bolševického útlaku nabývá tento teologický pojem velmi reálných obrysů, když se z boje o věčnou spásu stává boj o holou existenci církve a životy těch, kdo do ní náleží.

Katolická církev se stala obětí masivní perzekuce z několika důvodů. Jako první z nich se dá vysledovat ideologický boj, snaha nahradit jakýkoli odlišný světonázor tím komunistickým. V tomto ideovém boji dosáhlo sovětské úsilí ohromných rozměrů ve snaze odstranit z veřejného života prakticky všechno, co by odlišné názory a výklady světa být jen připomínalo. Svou komplexností byla katolická věrouka vážným konkurentem, všechny aspekty katolického života měly být potlačeny či nahrazeny rituály ateistickými. Svou roli jistě také sehrála poslušnost církve Vatikánu, patřícímu do nepřátelského západního tábora. Přes snahu vytvořit také v Litvě národní církev nezávislou na Římu¹⁰² však litevští věřící zachovávali věrnost papeži, jakkoli byla komunikace s Vatikánem znemožňována a církve se mnohdy musela spoléhat spíše na sebe sama.

Katolicismus byl také zdrojem odlišnosti Litvy už od dob dělení Polska. Díky rozdílnému ritu jej nikdy nepotkal stejný osud jako například uniatskou církev, která byla násilně spojena s pravoslavnou, byl ale symbolem provázanosti se západním světem, jehož součástí Litva byla již od dob své christianizace. Římskokatolická víra byla a je úzce svázána s litevskou národní identitou, proto se i útok na ní rovná útoku na celý národ, a proto také je v podstatě nemožné odlišovat katolický a světský odpor.

Masivní pronásledování církve začalo v Litevské SSR již během první sovětské okupace v letech 1940 – 41. Církev byla okamžitě identifikována jako nepřítel a pozbyla svých předchozích práv. Během tohoto byl znárodněn církevní majetek, a mnozí kněží byli deportováni během masových transportů. Nejjasnější je však snaha zcela církve izolovat a zabránit jí ve všech činnostech, odehrávajících se mimo kostely. Nejenže byly hromadně rušeny kláštery a církve byla připravena téměř o veškeré

---

¹⁰² BOURDEAUX, M.: *Land of Crosses*, s. 73.

prostředky; kněží museli také opustit svá místa ve školách, nemocnicích i v armádě, kde působili jako kaplani. Po krátkém a nepříliš intenzivním uvolnění poměrů, která přišla s okupací nacistickou, se po návratu Sovětů v plné míře obnovila jejich tvrdá represivní politika namířená nejen proti katolické církvi, ale i proti projevům litevského národního cítění.

Okupace a výše zmíněná sovětská politika dala vzniknout silnému odbojovému hnutí tzv. „lesních bratří“. Litevské partyzánské skupiny jsou specifické svým blízkým vztahem s katolickou církví. Tato blízkost se projevovala povětšinou tichou podporou ze strany kněží, jejichž neochota partyzány veřejně odsoudit byla příčinou dlouhodobých sporů se sovětským vedením a nakonec také příčinou mnohých represí a proticírkevních opatření. Jedním z nich bylo faktické narušení církevní struktury pomocí nucené registrace kněží a změny ve správě farností, které se duchovenstvo dlouho avšak marně bránilo.

Nový kurz politiky, kterou vůči církvi sovětská vláda vedla, přišel se smrtí J. V. Stalina v roce 1953. V následném relativním uvolnění bylo velké části deportovaných povoleno vrátit se zpět do země; zmírnil se také tlak vyvíjený na církev. Tento kurz však nevydržel politické otřesy východního bloku roku 1956. Události v Polsku a Maďarsku přesvědčily sovětské vedení o tom, že je upustit od snahy ovládnout celou společnost je pro režim příliš nebezpečné. Na základě toho byla proti katolické církvi jako stále ještě nezávislé organizaci s komplexní konkurenční ideologií i proti náboženství obecně zahájena další masivní kampaň. Oproti dřívějšímu masovému fyzickému teroru se vyznačovala spíše terorem morálním, s cílem rozbořit církev zevnitř.

Obecněji je třeba konstatovat, že prostředků, jimiž se sovětské vedení snažilo církev buďto úplně zlikvidovat, nebo alespoň oslabit její vliv, byla celá škála. Nejen fyzického pronásledování, deportací, politických procesů i vražd, ale i snaha církev zdecimovat morálně, zdiskreditovat ji a zcela ji odříznout od světa (stejně jako byly i kněžím odpírány styky s věřícími). Ani zákazy, ani překážky, jakými bylo rušení kostelů, a následné situace, kdy se věřící nemohli vejít do těch činných, a proto museli zůstat za jakéhokoliv počasí venku na mraze i dešti, však litevskou církev nejen nezlomily, ale dá se říci, že naopak stmelily a posílily. Těžko lze hledat obdobu takové

masové podpory církve. Ta se neprojevovala jen odvážnými činy jednotlivců, ale prakticky každodenně viditelnou masovou manifestací víry, která se projevowała nejen návštěvou bohoslužeb, ale také stálým užíváním křesťanských symbolů, stejně jako například tajnou výukou náboženství.

RESUMÉ

This thesis “The Lithuanian Catholic Anti-Soviet Resistance” deals with the unique position which the Roman Catholic Church held during the Soviet occupation of Lithuania. The main emphasis lies on the years 1944 – 1960. During this time, the oppression of the Church and the struggle through which it had to suffer was the hardest.

The Catholic faith gained its very special position in the 19th century, when it became strongly connected to Lithuanian nationalism and national self-awareness. Based on this the Soviet government considered the Church its mortal enemy and tried to destroy its influence on the Lithuanian society by severe repressions. The result was not the end of religious life, but on the contrary, the Lithuanians became massively supportive of the Church and were prepared to suffer for their involvement.

The first chapter deals with the history of the Catholic Church in Lithuania from the late Christianisation to the beginning of WWII. It mostly describes the national movement in the 19th century and shows the way in which it is based on the Catholic Church. The second part of the chapter focuses on the first Soviet occupation of Lithuania (1940 – 1941) when mass persecution of the Church began. As the regime’s main enemy on the domestic scene, the Church lost all of its former rights and privileges. Its property was nationalized and many priests were exiled to Siberia. But the government’s main goal was to completely exclude the Church from the public life, which was reflected in the ban of the priests from hospitals, schools and the army, where they could no longer serve as chaplains.

The focus of the second and core chapter lies on the second soviet occupation, when after a brief and not very intensive relieve brought by the Nazi occupation, the repression of religion and the Church as well as of national determination fully renewed. These in combination gave impulse to strong armed resistance movement, called sometimes as Forest Brothers. These partisans, mostly religious themselves, had intense relations with the Church, in fact most of the priest silently supported them and were not ready to accept the government’s order to publicly condemn any armed resistance. This consequently led to more restrictions, one of which was forced

registration of priests and changes in the parishes' administration for the purpose of the Church structures distortion.

The third chapter gives an outlook into the post-Stalin era. Under the Khrushchev governance position of the Church at first improved, many of the deported Lithuanians were allowed to return, among them about 130 priests as well. The briefing space tightened as the events of Hungary and Poland of 1956 proved to soviet government that any part of the society not completely under their control can turn into a very dangerous element. As a result a main offensive against Church, constituting the last relatively independent organization with very complex ideology, and the religion in general was launched. Newly the communists tried to focus more on moral terror aiming to destroy the Church from inside, instead of former mass physical terror.

The Catholic Church had a unique position in the resistance movement. It is very clear from the repressions imposed on it by the authorities, but more evidence is to be found within the movement itself. Practically all of the people trying to at first defend the sovereignty like the Forest Brothers, or later bring more freedom and defend human rights as the writers of many samizdat did, were religious. Even more than in Poland Lithuanian society held to the Christian tradition and there was widespread support for it. Not only priests were not deterred by the tough repressions, but normal people as well did despite of them at great numbers publicly display their affiliation with Christianity. This was as well partly based on the fact, that Catholicism constituted a large part of the national awareness and was always a discriminating attribute between Lithuania and its eastern neighbour.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ:

BOURDEAUX, Michael: *Land of Crosses – The Struggle for Religious Freedom in Lithuania, 1939-1978*, Devon, 1979.

BURASKAITE, Birute; MORKUS, Pranas: *Resistance to the occupation of Lithuania 1944–1990*. Vilnius : Committee Frankfurt, 2002.

DAUKNYS, P.: The Resistance of the Catholic Church in Lithuania against Religious Persecution, In: *Lituanus*, roč. 31, č. 1 – jaro 1985. Dostupné na: http://www.lituanus.org/1985/85_1_04.htm, staženo 2. května 2009.

HARTMAN, Gary: The Origins and the Growth of Baltic Nationalism as a Force for Independent. In: *Lituanus*, roč. 38, č. 3 - podzim 1992. Dostupné na: http://www.lituanus.org/1992_3/92_3_04.htm.

Kaszeta, D. J.: Lithuanian Resistance to Foreign Occupation 1940 – 1952. In: *Lituanus*, roč. 34, č. 3. – podzim 1988. Dostupné na: http://www.lituanus.org/1988/88_3_01.htm.

KUODYTE, Dalia, TRACEVSKIS, Rokas: *Siberia: Mass Deportations from Lithuania to the USSR*. Vilnius: Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, 2005.

LANE, Thomas: *Lithuania: Stepping Westward*. London: Routledge, 2004.

LAUKAITYTE, Regina: The Orthodox Church in Lithuania. In: *Lithuanian Historical Studies*, č. 7, 2002.

LAUKAITYTE, Regina: Attempts to Sovietize the Catholic Church in Lithuania, 1944 – 1949. In: *Lithuanian Historical Studies* č. 3, 1998.

MICKEVIČIUS, A.: Communism's Struggle with Religion in Lithuania, Chicago: Lituanos Foundation, ročník 9, č. 1., březen 1963.

Dostupné na http://www.lituanus.org/1963/63_1_01.htm#Ref.

MIKLASZEWICZ, I.: Polityka sowiecka wobec Kościoła katolickiego na Litwie 1944 – 1965, Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2001.

RAZGAITIS, Darius: *Forest Brothers from the West*, 2002. Dostupné na <http://www.mrdarius.com/fb/wfd.pdf>.

STRAŽAS, Abelis S.: Lithuania 1863-1893: Tsarist Russification and the Beginnings of the Modern Lithuanian National Movement. In: *Lituanus*, roč. 42, č. 3. (podzim 1996), dostupné na: http://www.lituanus.org/1996/96_3_03.htm.

STREIKUS, Arunas: The Resistance of the Church to the Soviet Regime from 1944 to 1967, In: ANUŠAUSKAS, Arvydas. (ed.): *Anti-Soviet Resistance in the Baltic States*, Vilnius: Akreta, 2002.

STREIKUS, Arunas: Destruction of the Religious Life in 1940–1941, In: JAKUBČIONYS, Algirdas; KNEZYS, Stasys; STREIKUS, Arunas: *Okupacija ir aneksija : pirmoji sovietinė okupacija (1940–1941) = Occupation and Annexation : The First Soviet Occupation (1940–1941)*, Vilnius: Margi raštai, 2006.

ŠVEC, Luboš: Tertius gaudens? Litevci mezi germanizací, polonizací a rusifikací. In: ŘEZNÍK, Miloš, SLEZÁKOVÁ, Ivana (eds.): *Nations – Identities Historical Consciousness*. Praha : Seminář obecných dějin při Ústavu světových dějin FF UK, 1997.

TININIS, Vytautas: *Sovietų Sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla : antroji sovietinė okupacija (1944–1953) = Political Bodies of the Soviet Union and Lithuania and Their Criminal Activities : The Second Soviet Occupation (1944–1953)*. Vilnius: Margi raštai, 2008.

TININIS, Vytautas: *Political Bodies of the Soviet Union and Lithuania and Their Criminal Activities : The Second Soviet Occupation (1944–1953)*. Vilnius: Margi raštai, 2008.

VARDYS, V. Stanley.: Christianity in Lithuania, In: *Lituanus*, roč. 34, č. 3 – podzim 1988. Dostupné na: http://www.lituanus.org/1988/88_3_02.htm.

VARDYS, Stanley: The Partisan Movement in Postwar Lithuania, In: Slavic Review, roč. 22, č. 3 (září, 1963), s. 499-522, vydáno The American Association for the Advancement of Slavic Studies. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/2492495>.

WRIGHT, Robin: What Would the World Be Like Without Him?, In: The Atlantic, July 1994 Atlantic. Dostupné na: <http://www.theatlantic.com/doc/199407/wright> , staženo 10. května.

Self-Immolations and National Protest in Lithuania, In: Lituanius, roč. 18, č. 4 - zima 1972. Dostupné na http://www.lituanus.org/1972/72_4_04.htm.

National and Religious Protest in Lithuania: From the Underground Chronicle of the Catholic Church in Lithuania. In: Lituanius, roč. 20, č. 2 – léto 1974. Dostupné na http://www.lituanus.org/1974/74_2_05.htm.

The Hill of Crosses. Dostupné na: <http://www.lcn.lt/en/bl/sventoves/kryziuk>; (webové stránky litevské katolické církve), staženo 9. 5. 2009.